

DOI: [10.32702/2307-2105-2019.8.43](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.8.43)

УДК 332.34:332.37:332.334

*О. П. Атаманюк,
кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
Український інститут експертизи сортів рослин
ORCID: 0000-0002-0952-1748*

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХОДІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

*E. P. Atamaniuk
PhD in Economics, Senior Researcher, Ukrainian institute for plant variety examination.*

FINANCIAL SUPPORT FOR EVENTS ORGANIZATION AND PROTECTION OF AGRICULTURAL LAND

Здійснено аналіз заходів організації та охорони земель сільськогосподарського призначення та їх фінансування в Україні. Запропоновано методика розподілу коштів для здійснення заходів організації та охорони земель. Виконано дослідження теоретичних аспектів щодо застосування і використання інструментів організації і охорони земель сільськогосподарського призначення. Кореляційно-регресійний аналіз стану та розвитку інструментів організації і охорони земель сільськогосподарського призначення дав змогу визначити необхідність створення методичного підходу до визначення необхідності застосування інструментів організації і охорони сільськогосподарських землекористувань. Встановлено, що заходи з організації та охорони земель з часу проведення земельної реформи проводились у недостатній мірі. Запропоновано методичний підхід до визначення необхідності застосування інструментів організації і охорони сільськогосподарських землекористувань, який дасть змогу забезпечити ефективний розподіл коштів, що надійшли в порядку відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва. Запропонований методичний підхід до визначення необхідності застосування інструментів організації і охорони сільськогосподарських землекористувань реалізує можливість запобігти розвитку екологічних проблем саме на тих територіях, які цього потребують в найбільшій мірі.

The analysis of the implementation of measures for the organization and protection of agricultural land and their financing in Ukraine. A methodology for the distribution of funds for the implementation of measures for the organization and protection of land is proposed. A comparative analysis of the implementation of land conservation measures in Ukraine during 1995-2013 and the lack of clear statistical observations from 2013 to 2019 showed negative trends in the direction of ecologically safe land use. Statistical and economic analysis of land management documentation in the areas of land management measures and the status of land conservation measures revealed their negative dynamics. Using the abstract-logical method on the example of the Volyn region, a methodological approach to determining the necessity of using tools for organizing and protecting

agricultural land use has been developed. Using the system-structural and comparative analysis, a study of the theoretical aspects of the application and use of tools for the organization and protection of agricultural land has been carried out. Correlation-regression analysis and development of tools for the organization and protection of agricultural land allowed us to determine the need to create a methodological approach to determining the need to use tools for organizing and protecting agricultural land use. It has been established that measures on the organization and protection of land since the time of the land reform have not been carried out sufficiently. A methodological approach to determining the need to use tools for organizing and protecting agricultural land use is proposed, which will allow for the efficient distribution of funds received in order to compensate for losses of agricultural and forestry production. As a result of the developed studies, it was revealed that the intensity of use of agricultural land is growing every year, but at the same time, measures to prevent and stop the degradation processes of land resources are almost not implemented. There is an urgent need to restore land resources with a simultaneous financial and economic crisis in Ukraine, so it is extremely important to ensure the effective distribution of financial resources aimed at organizing and protecting agricultural land. The proposed methodological approach to determining the need to use tools for organizing and protecting agricultural land use makes it possible to prevent the development of environmental problems in precisely those areas that need it the most.

Ключові слова. *Деградація земель; організація та охорона земель; сільськогосподарське землекористування; землі сільськогосподарського призначення; фінансове забезпечення.*

Keywords. *Land degradation; organization and protection of land; agricultural land use; agricultural land; financial support.*

Постановка проблеми. Інтенсивність використання земель сільськогосподарського призначення зростає з кожним роком, але водночас заходи для попередження та зупинки деградаційних процесів земельних ресурсів майже не здійснюються. Гостра необхідність відновлення земельних ресурсів існує з одночасною фінансово-економічною кризою в Україні, саме тому надзвичайно важливо забезпечити ефективний розподіл фінансових ресурсів спрямованих на організацію та охорону земель сільськогосподарського призначення. Організація раціонального використання та охорони земельних ресурсів спрямована на формування оптимальної структури земельного фонду, екологічне й економічне обґрунтування підвищення ефективності використання земель, зведення до мінімуму негативного антропогенного впливу на них. Повернути та зберегти якісний стан земель сільськогосподарського призначення, на нашу думку, неможливо без фінансово-правового впливу держави. Землі сільськогосподарського призначення на сьогодні вимагають до себе особливого ставлення. Несправедливим є той факт, що законодавчо недостатньою мірою вимагає від землевласників та землекористувачів збалансованого використання та охорони земель. На національному рівні вже давно назріла проблема відновлення та збереження родючості ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення, а також забезпечення їх збалансованого використання. Зважаючи на існуючий стан земель сільськогосподарського призначення нагальною є потреба в новітніх методах розподілу фінансових ресурсів у напрямі організації і охорони земель.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню організаційних, екологічних й економічних проблем використання та охорони земель сільськогосподарського призначення присвячено роботи В.М. Будзяка, О.С. Будзяк, Г.Д. Гуцуляка, Д.С. Добряка, Й.М. Дороша, О.І. Коваліва, І.П. Ковальчука, А.Г. Мартина, Н.Є. Стойко, А.М. Третяка, Т.О. Євсюкова та ін. Проте нинішні реалії потребують продовження пошуку додаткових інструментів для забезпечення науково обґрунтованого розподілу фінансових ресурсів у напрямі організації і охорони земель сільськогосподарського призначення.

Постановка завдання. Розробити методичний підхід, який дозволить визначити необхідність застосування інструментів організації і охорони сільськогосподарських землекористувань адміністративно-територіальних утворень різних рівнів.

Результати досліджень. Не дивлячись на те, що для застосування інструментів з організації і охорони земель сільськогосподарського призначення вже існує нагальна потреба, динаміка їх виконання є незадовільною (табл. 1).

Таблиця 1.
Динаміка здійснення заходів з охорони земель в Україні

Показник	Роки						
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013
Рекультивовано земель, тис. га	8,4	3,7	2,1	0,5	0,6	0,7	0,6
в тому числі під:							
сільськогосподарські угіддя	3,0	2,0	0,8	0,3	0,4	0,6	0,4
з них під:							
Ріллю	1,5	1,5	0,3	0,2	0,2	0,4	0,3
лісові (чагарникові) насадження	3	1,2	0,7	0,1	0,1	0,04	0,2
водоймища	0,6	0,2	0,1	0,04	0,004	0,02	0,01
забудову	0,3	0,0	0,0	0,0003	0,008	0,003	0,005
рекреаційні та інші цілі	1,5	0,3	0,5	0,02	0,09	0,03	0,03
Будівництво протиерозійних гідротехнічних споруд:							
вали, вали-канави, км	135,2	9,3	3,6	4,1	2,9	2,6	0
вали-тераси, км	5,4	10,9	6,6	0,0	0,0	0,0	0
вали-дороги, км	16,2	2,2	1,1	0,1	0,2	1,3	0
протиерозійні ставки (накопичувачі твердого стоку), га	177,0	24	7	6,6	6,7	19,2	0,5
водоскидні споруди, шт.	51	18	2	12	8	25	3
берегоукріплення, км	1	4,7	3,9	4,3	7,1	9	1,3
Залуження сильно деградованої і забрудненої шкідливими речовинами ріллі, га	12785,0	14974,0	6341,5	1015,2	1383,0	1195,1	351,5

Джерело: [2]

У 2012 – 2015 рр.. виділення коштів на проведення робіт із збереження та відтворення земель, забезпечення їх раціонального використання державним бюджетом не передбачено, що практично унеможливило здійснення необхідних заходів [1]. Динаміка здійснення заходів з охорони земель в регіонах України протягом 1995-2013 років (табл. 1) свідчить про суттєве щорічне скорочення виконання заходів, що призводить до таких критичних наслідків – підтоплення сільськогосподарських угідь, водної ерозії (змиви, зсуви) та завдає значних щорічних збитків державі. Варто додати, що на початок 2018 року на відповідних рахунках органів місцевого самоврядування перебувало 773 612,6 тис. грн, що надійшли в порядку відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва (з них у 2017 році 154 619,2 тис. грн), з яких використано 61 527,5 тис. грн загального обсягу надходжень. Із зазначеного залишку невикористаних коштів (712 085,1 тис. грн) 84 172,8 тис. грн (11,8 %) перебувають на депозитних рахунках в установах банків [3, с.16.]. Залишки на рахунках свідчать про неефективне використання коштів органами місцевого самоврядування.

Землеустрій був і залишається невід’ємною і незамінною системою заходів із управління земельними ресурсами. Але потрібно зазначити, що його потенціал у сфері забезпечення збалансованого природокористування використовується частково [4, с.11; 5; 6]. Про це свідчить низька загальна частка землеохоронної документації в державному фонді документації із землеустрою, на сьогодні вона становить лише 3% від загальної кількості (рис. 1).

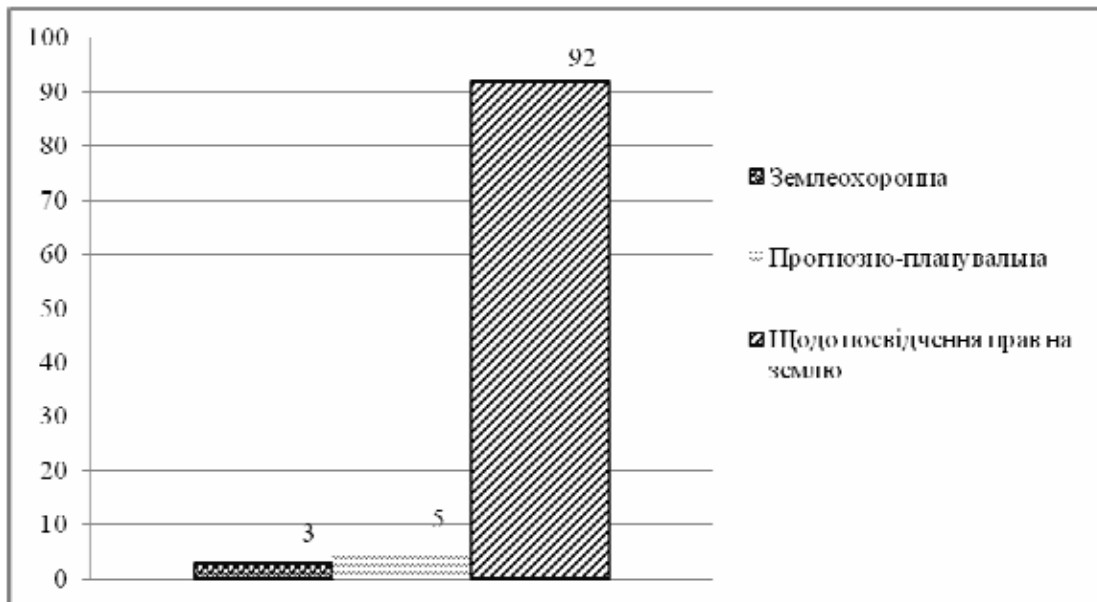

Рис. 1. Співвідношення документації із землеустрою за напрямками проведення заходів із землеустрою % (станом на 01.01.2018 р.)

Джерело: Побудовано та узагальнено автором за даними [7]

Загальна кількість проведених заходів з охорони земель, таких як консервація, рекультивация та поліпшення також є на низькому рівні в порівнянні з необхідним (рис. 2).

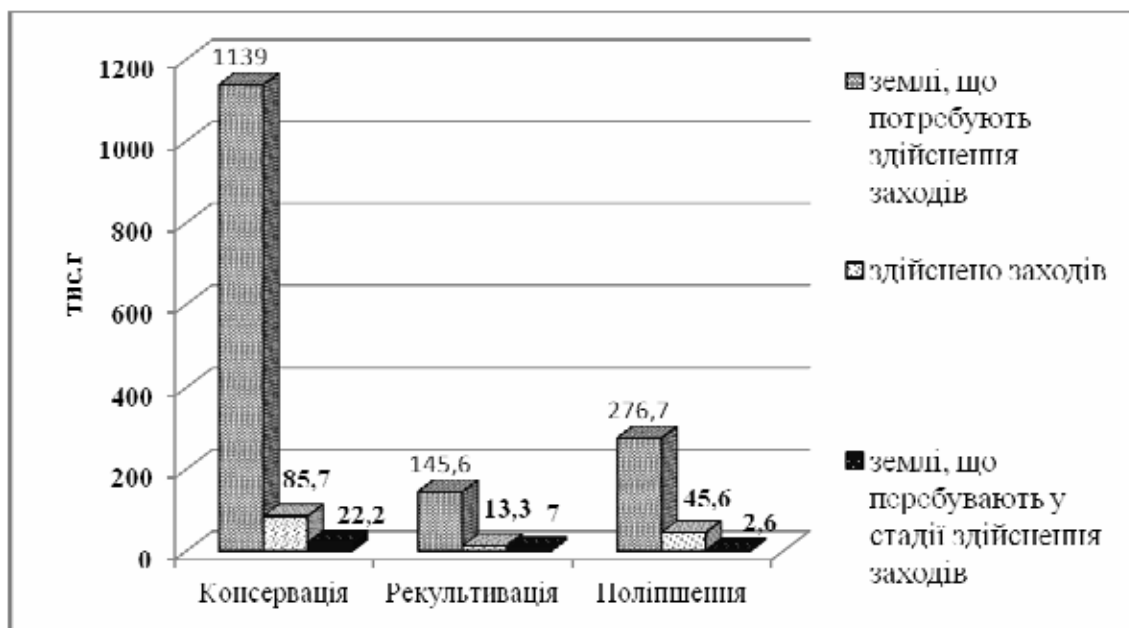

Рис. 2. Стан проведення заходів з охорони земель (ситуація на 01.01.2018 р.)

Джерело: Побудовано та узагальнено автором за даними [7]

Нині основна увага зосереджена на технічно простих роботах, таких як реєстрація права на земельну ділянку, а роботи, які стосуються збереження та відновлення родючості ґрунтів, виконуються в низьких обсягах. В деякій мірі це спричинено недостатнім державним фінансуванням застосування інструментів організації і охорони земель сільськогосподарського призначення, а також відсутністю методики вибору територій, які потребують першочергового застосування таких інструментів. Застосування інструментів організації і охорони на усіх землях сільськогосподарського призначення, які цього потребують, нині не в змозі профінансувати ні держава, ні землекористувачі. Тому потрібно знайти методичний підхід, який дозволить визначити необхідність застосування інструментів організації і охорони сільськогосподарських землекористувачів. Сутність такого підходу, на нашу думку, повинна полягати в диференційованому розрахунку еколого-економічних показників певної території та давати змогу виділити пріоритетні землекористування для застосування необхідних інструментів на досліджуваній території.

На прикладі Волинської області нами розроблено методичний підхід до визначення необхідності застосування інструментів організації і охорони сільськогосподарських землекористувачів. В рамках

методичного підходу стандартизовано наступний набір показників: рівень рентабельності сільськогосподарської продукції (max → 10); урожайність зернових (max → 10); еколого-агрохімічний бал (max → 10); площа екологічної проблеми території (min → 10). Коефіцієнт рівня необхідності застосування інструментів організації і охорони землекористування пропонується розраховувати за формулою:

$$K_{н.з.і.} = \left(\frac{P_{рен.} + P_{у.} + P_{е.а.б.} + P_{н.е.п.}}{\sum P_{max}} \right) \times 10 \quad (1)$$

де $K_{н.з.і.}$ – коефіцієнт рівня необхідності застосування інструментів організації і охорони землекористувань;

$P_{рен.}$ – стандартизований показник рівня рентабельності сільськогосподарських землекористувань;

$P_{у.}$ – стандартизований показник урожайності зернових землекористування;

$P_{е.а.б.}$ – стандартизований показник еколого-агрохімічного балу землекористування;

$P_{н.е.п.}$ – стандартизований показник площі поширення екологічної проблеми землекористування;

P_{max} – максимальне значення сукупності аналізованих показників.

Алгоритм використання запропонованого методичного підходу проілюстровано на прикладі адміністративних районів Волинської області (табл. 2).

За показник екологічної проблеми в даному випадку взято загальну площу кислих ґрунтів, які потребують хімічної меліорації за реакцією ґрунтового розчину.

Таблиця 2.
Визначення коефіцієнта необхідності застосування інструментів організації і охорони сільськогосподарських землекористувань районів Волинської області (за показниками 2018 р.)

Район	Рівень рентабельності сільськогосподарських землекористувань %	$P_{рен.}$	Урожайність зернових (з 1 га, ц)	$P_{у.}$	Еколого-агрохімічний бал	$P_{е.а.б.}$	Площа ґрунтів, які потребують хімічної меліорації, за реакцією ґрунтового розчину, тис. га	$P_{н.е.п.}$	$\sum P$	Коефіцієнт необхідності застосування інструментів організації і охорони землекористування
Володимир-Волинський	21,5	8,6	41,4	9,8	45	9,5	4,1	1,4	29,5	9,1
Горохівський	24,9	10,0	39,2	9,3	42	8,9	1,4	4,2	32,5	10,0
Іваничівський	21,6	8,6	38,3	9,1	43	9,1	3,4	1,7	28,7	8,8
Камінь-Каширський	-2,4	0	20,3	4,8	37	7,8	20,5	0,3	13,1	4,0
Ківерцівський	17,1	6,8	27,1	6,4	39	8,3	3,6	1,6	23,2	7,2
Ковельський	12,1	4,8	25,3	6,0	43	9,1	5,4	1,1	21,1	6,5
Локачинський	17,0	6,8	41,9	10,0	44	9,3	3,6	1,6	27,8	8,6
Луцький	11,6	4,6	41,7	9,9	47	10,0	2,8	2,1	26,7	8,2
Любешівський	-15,3	0	22,2	5,3	36	7,6	18,0	0,3	13,3	4,1
Любомльський	-13,7	0	22,7	5,4	43	9,1	7,8	0,7	15,3	4,7
Маневицький	17,0	6,8	21,5	5,1	44	9,3	12,7	0,4	21,7	6,7
Ратнівський	-13,8	0	19,6	4,6	36	7,6	15,4	0,4	12,7	3,9
Рожищенський	17,0	6,8	30,1	7,2	43	9,5	7,3	0,8	23,9	7,4
Старовижівський	-61,0	0	24,2	5,7	40	8,5	5,8	1,0	15,3	4,7

Турійський	3,6	1,4	27,3	6,5	43	9,1	0,6	10	27,1	8,3
Шацький	-37,0	0	19,6	4,6	37	7,8	7,4	0,8	13,4	4,1

Джерело: розраховано авторам за даними [8; 9]

Відповідно, чим ближче *Кн.з.і* до значення 10, тим менша необхідність застосування інструментів. За результатами розрахунків визначені адміністративні райони Волинської області, які найбільше потребують необхідності застосування інструментів організації і охорони земель сільськогосподарського призначення: Старовижівський, Шацький, Ратнівський, Любешівський, Любомльський, Камінь-Каширський.

Об'єктивність і точність показника залежить від кількості і площі охоплених екологічними проблемами земель сільськогосподарського призначення. Запропонована формула дає змогу враховувати необмежену кількість екологічних проблем таких як: рівень розораності, площі під водною і вітровою ерозією, площі еродованих земель, засолених, солонцюватих, заболочених і забруднених орних земель тощо.

Використання запропонованого методичного підходу до визначення необхідності застосування інструментів організації і охорони сільськогосподарських землекористувачів дасть можливість раціонально розподілити бюджетні кошти різних рівнів, що передбачені на фінансування організації і охорони земель сільськогосподарського призначення. Запропонована методика продемонстрована у розрізі адміністративних районів, але слід додати, що її застосування можливе на територіях різних рівнів.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

В зв'язку низькою кількістю виконаних робіт з організації та охорони земель через недостатній та необґрунтований рівень фінансування, розроблено методичний підхід до визначення необхідності застосування інструментів організації і охорони земель сільськогосподарського призначення. На прикладі адміністративних районів Волинської області випробувано застосування алгоритму запропонованого методичного підходу. В результаті дослідження виявлено, що застосування інструментів організації і охорони земель сільськогосподарського призначення потребують у першу чергу наступні райони з коефіцієнтами: Старовижівський – 4,7; Шацький – 4,1; Ратнівський – 3,9; Любешівський – 4,1; Любомльський – 4,7; Камінь-Каширський – 4,0. Таким чином, що надійшли в порядку відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва можна розприділити розпочинаючи з Ратнівського району. Для реалізації заходів з організації і охорони земель сільськогосподарського призначення і забезпечення ефективної системи фінансування, методичного підходу до визначення територій, які цього потребують не достатньо.. Удосконалення потребує і система повноважень органів державної влади в даному напрямі, досить гостро стоїть питання щодо моніторингу стану земель сільськогосподарського призначення. Ці та інші питання потребують подальшого розгляду, що й буде предметом майбутніх досліджень.

Бібліографія.

1. Національна доповідь щодо завершення земельної реформи /за наук. ред. Л.Я. Новаковського. – К.: Аграр. наука, 2015. – 48 с. – Режим доступу –[http://naas.gov.ua/upload/iblock/4be/% F.pdf](http://naas.gov.ua/upload/iblock/4be/%F.pdf)
2. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2013 році [Електронний ресурс]. – К., 2013. – 146 с. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/docs/activity-dopovidi/NacDopovid2013.pdf>
3. Про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, спрямованих на управління у сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності, та розпорядження ними. Режим доступу:https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2018/4-5_2018/zvit_4-5_2018.pdf
4. Тихенко Р.В. Роль землепорядних заходів у забезпеченні екологічної безпеки при використанні земельних ресурсів / Р.В. Тихенко // Землеустрій і кадастр. – 2007. – № 1. – С. 63–67.
5. Гуцуляк Г.Д. Еколого-економічні проблеми сталого розвитку природокористування : монографія / Г. Д. Гуцуляк. – Чернівці : Прут, 2009. – 164 с.
6. Атаманюк О.П. Землеустрій сільськогосподарських підприємств на сучасному етапі земельної реформи / О.П. Атаманюк // Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 3–5 квітня 2012 р.). – Суми, 2012. – Т. 2. – С. 26–28.
7. Краснолуцький О. Здійснення землеустрою на сучасному етапі розвитку земельних відносин / О. Краснолуцький, Ю. Федорова // Землепорядний вісник. – 2014. – № 4. – С. 2–6.
8. Офіційний сайт Волинської обласної ради [Електронний ресурс]. – Про Стратегію розвитку Волинської області на період до 2020 року – Л: – Режим доступу: <http://volynrada.gov.ua/session/34/7-0>
9. Яцук І.П. Агроекологічне оцінювання ґрунтів Волинської області [Електронний ресурс] / І.П. Яцук, М.В. Драга, Ю.О. Зацарінна – [Режим доступу]: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?...2...
10. Scherr S.J., Shames S., Friedman R. Defining integrated landscape management for policy makers. *Ecoagriculture Policy Focus*. 2016, №. 10. Washington, DC: EcoAgriculture Partners. 235 p.

References.

1. Science Report (2015), "National Land Reform", ed. L.A. Novakovsky, Ahrar. nauka, Kyiv, Ukraine, P.48, [Online], available at: [http://naas.gov.ua/upload/iblock/4be/% F.pdf](http://naas.gov.ua/upload/iblock/4be/%F.pdf) (Accessed 4 Aug 2019).

2. National Report on the State of the Environment in Ukraine in 2013, 2013, Kyiv, Ukraine, P.146, [Online], available at: <http://www.menr.gov.ua/docs/activity-dopovidi/NacDopovid2013.pdf> (Accessed 4 Aug 2019).
3. On the results of the audit of the efficiency of use and disposal of state budget funds for management in the use and protection of state-owned agricultural land, [Online], available at: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2018/4-5_2018/zvit_4-5_2018.pdf (Accessed 4 Aug 2019).
4. Tykhenko, R.V. (2007), "The role of land management measures in ensuring environmental safety when using land resources", *Zemleustrii i kadastr*, vol. 1, pp. 63–67.
5. Hutsuliak, H.D. (2009), *Ekoloho-ekonomichni problemy staloho rozvytku pryrodokorystuvannia* [Ecological and economic problems of sustainable development of nature management], Prut, Chernivtsi, Ukraine, P. 164.
6. Atamaniuk, O.P. (2012), "Land management of agricultural enterprises at the present stage of land reform", *Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* [Materials Intern. scientific-practical Conf.], *Ekonomichni problemy staloho rozvytku* [Economic problems of sustainable development] (Sumy, April 3-5, 2012), vol. 2, Sumy, Ukraine, pp. 26–28.
7. Krasnolutskyi, O. and Fedorova, Yu. (2014), "Land management at the present stage of development of land relations", *Zemlevporiadnyi visnyk*, vol. 4, pp. 2–6.
8. The Volyn Regional Council, "About the Strategy of development of the Volyn region for the period till 2020", [Online], available at: <http://volynrada.gov.ua/session/34/7-0> (Accessed 4 Aug 2019).
9. Yatsuk, I.P. Draha, M.V. and Zatsarinna, Yu.O., "Agro-ecological evaluation of soils of Volyn region", [Online], available at: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?...2... (Accessed 4 Aug 2019).
10. Scherr S.J., Shames S., Friedman R. Defining integrated landscape management for policy makers. *Ecoagriculture Policy Focus*. 2016, #. 10. Washington, DC: EcoAgriculture Partners. 235 p.

Стаття надійшла до редакції 09.08.2019 р.